

**CITHARA SANCTORUM AKO INŠPIRAČNÁ PLATFORMA
A FUNDAMENTÁLNY DETERMINANT LYRICKEJ TVORBY
VYBRANÝCH SLOVENSKÝCH BÁSNIKOV 20. STOROČIA**
Religiózne motívy a symboly v poézii slovenských básnikov a možné presahy odkazu
Cithary sanctorum do súčasnej slovenskej lyriky
Marián Grupač

Daniel Sidonius: Na Kancyonál tento

Genžbys rád Człowěče wděčně/
Oslawował Boha wěčně/
Radjmt' chysteg se zde k tomu/
Gistý býweg w Božijm Domu:
Usazûg se při Včených/
Spjwati wždy wě se od nich.
Ted' máss kancyonal hodný/
Rád w něm čti, po wssecky swé dny:
Ach, y z něhoť w den a sauženj/
Nabudess k Nebi tauženj.
Odženeš Diábła z domu wen/
Smrdjt' mu nábožná Piseň!
Cingáwal tak Dawid swatý/
U Saule, zmizel Duch klatý.
Tehoť Kunsstu následownjk/
Ey ted' gese Božij Služebnj/
Ssipy Satanské zawracý/
Nazpět, tauto Swatau prácy/
Spěwy vžitečné složil/
Každý hled' abys gich vžil/
Y zde, y tam, Bohu slaužil¹.

Zbierku duchovných piesní, evanjelický kancionál Cithara sanctorum (*Písně duchowni staré i nové kterýchž cýrkew křestianská při wyročnjch slávnostech a památkách, jakož y we všelikých potřebách swých obecných y obzvláстных s mnohým prospěchem užívá.*) zostavil náboženský spisovateľ, učiteľ a evanjelický farár Juraj Tranovský (1592 – 1637). Obsahuje duchovné piesne domácej slovenskej proveniencie, vlastné Tranovského piesne, Tranovského preklady latinských nemeckých piesní a piesne českého pôvodu.

¹ Báseň kňaza z Trstenej, Daniela Sidonia, publikovaná v prvom vydaní evanjelického kancionálu Cithara sanctorum.

Cithara sanctorum predstavuje najvýznamnejší súbor piesňovej tvorby evanjelického duchovného spoločenstva a na jej princípoch vznikala ďalšia rozsiahla tlačaná spevníková produkcia mnohých slovenských autorov. Evanjelický kancionál Cithara sanctorum prvýkrát vyšiel roku 1636 v Levoči v tlačiarni Vavrince Brewera. Na základe súčasného bibliografického výskumu je známych vyše 200 vydaní Cithary sanctorum, ktoré sú dobovými svedectvami myšlienkových prúdov a jazykových prejavov autorov a zostavovateľov piesní. Cithara sanctorum sa v evanjelickej liturgii používala do roku 1992.²

Tranovského kancionál sa stal najznámejším evanjelickým spevníkom nielen pre slovenské etnikum, ale používal sa aj v evanjelických zboroch českomoravských a piesne z neho sú zachované vo všetkých spevníkoch, ktoré vznikli v časoch nasledujúcich. Popri Biblii patrí bezpochyby k najrozšírenejšej a najviac používanej náboženskej literatúre československého protestantizmu. Tranovský túžil dať evanjelickému ľudu to, čo mu najviac chýbalo: knihu nábožných piesní. Usilovne zbieral a hľadal staré piesne, prekladal z latinčiny a nemčiny, sám napísal 90 piesní a tu, v Liptovskom Mikuláši, rok pred svojou smrťou, dokončil svoje naj pamätnejšie dielo. Význam Cithary výrazne presahuje tradične vnímaný rámec spevníka. V prostredí, kde bol akútny nedostatok náboženskej literatúry v jazyku zrozumiteľnom pre obyčajný ľud, plnila Cithara aj funkciu výkladu vierouky, ktorá sa prostredníctvom každodenného opakovania piesní vstúpila do vedomia tých, ktorí sa s ňou oboznamovali len prostredníctvom ústneho podania.³

Tranovského Cithara obsahuje tri základné pramene piesní:

1. moravské dedičstvo pochádzajúce z husitského obdobia
2. nemecký prameň vo svojej klasickej forme Lutherovej reformácie
3. prameň samotného autora- piesne zložené Tranovským a jeho preklady

Slovenský prameň sa v pôvodnom diele nenachádza, pretože Tranovský nemal dostatok času na spoznanie slovenskej duchovnej tvorby. Ten sa dostal až do ďalších vydaní, postupne bol rozširovaný pri každom novom vydaní zaradením slovenských piesní starších i novších, ale aj piesní exulantských a žalmov. Cithara nie je len obyčajný spevník, je zdrojom útechy, posilovania viery, je to dogmatika, etika, katechetika pre laikov. Používa jednoduchú, zrozumiteľnú reč, ktorá sa memoruje a tak ovplyvňuje vývin jednotlivca. Okrem tejto didaktickej úlohy plní aj poslanie liturgickej knihy, dáva cirkvi všetky piesne, ktoré potrebuje na službách Božích – piesne prosiace o zmilovanie, o umučení Pána, o blahoslavenej Trojici sv., hymny, piesne na všetky sviatky - adventné, vianočné, veľkonočné, ale aj piesne o Panne Márii a o apoštoloch a iné.⁴

V časoch pobielohorského náboženského prenasledovania musel Juraj Tranovský opustiť České kráľovstvo. V miestach svojho exilového pobytu (Sliezsko, Slovensko) sa koncom

² NÁBOŽENSKÉ SPEVNÍKY. In: *Digitálna knižnica a digitálny archív* [online]. 2013 [cit. 2017-12-07].

Dostupné na: <http://dikda.eu/nabozenske-spevniky/>

³ KLIMEKOVÁ, Agáta. Vydania Cithary sanctorum v 18. storočí. In: KOVAČKA, Miloš a Eva, AUGUSTÍNOVÁ eds. *Cithara sanctroum 1636 - 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008, s. 204-209.

⁴ KLIMEKOVÁ, Agáta. Vydania Cithary sanctorum v 18. storočí. In: KOVAČKA, Miloš a Eva, AUGUSTÍNOVÁ eds. *Cithara sanctroum 1636 - 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008, s. 204-209.

dvadsiatych rokov 17. storočia venoval tvorbe latinskej duchovnej poézie. Tak vznikla jeho zbierka latinských rýmovaných a časomerných náboženských ód (Tri knihy posvätných ód čiže hymien, zložených v rôznych druhoch básní s rýmami...) Vyšla v Brzegu r. 1629. Za hlavný cieľ svojej zbierky Tranovský označil oslavu Boha a jeho dobrodení v duchu Starého i Nového zákona, podľa vzoru známych skladateľov hymien, ód a žalmov (sv. Ambróza, sv. Bernarda, ako aj svojich vrstovníkov - Jána Lauterbacha, Jána Rosacia, Jána Campana Vodňanského a i.). Hlavné motto k celej zbierke 150 ód tvorí šesťveršie, ktorého prvý verš – *Spievaním ohlasujte slávu Božiu* (Dei canendo gloriam fatemini) vlastne päťkrát zopakoval s variačným zoskupením tých istých slov, aby tak zdôraznil základný zmysel celého diela.⁵ Svoje tvrdenie, že Boha možno oslavovať nielen slovom, ale aj spievaním posvätných ód alebo hymien, dokladá v úvode k prvej knihe ód mnohými citátmi z Biblie, napríklad zo žalmu: „*Je dobré oslavovať Pána a ospevovať meno tvoje, Najvyšší!*“ (Žalm 92) – alebo z apoštola Pavla (z listu Kolosanom 3, 16): „*Kristovo slovo nech vo vás bohato prebýva. Vo všetkej múdrosti sa navzájom poučajte a napomínajte a v milosti spievajte Bohu vo svojich srdciach žalmy, hymny a duchovné piesne.*“ Ako je známe, mnoho kráľov a mnoho prorokov, spomínaných v Biblii, a mnoho významných cirkevných učiteľov si pokladalo za česť venovať sa spievaniu a písaniu žalmov a hymien. Aj Tranovský sa podľa vlastných slov rozhodol „kráčať v ich svätých šľapajach v pevnej nádeji, že zbožní ľudia neodmietnu vydanie (mojich) ód“.

Hneď na začiatku úvodu Tranovský vyzdvihuje výnimočné poslanie a božské posvätenie básnika a hlási sa k príkladu zbožných pevcov (pii vates). Vychádza pritom z kresťanskej interpretácie známych Ovídiových veršov, rôzne obmieňaných celými generáciami humanistov:

*Boh sa v nás usídluje, my vzplanieme na jeho pokyn;
zo sídel výsostných duch jeho prichádza k nám.*⁶

Tranovský svoju zbierku latinských ód označuje ako knihu skôr „užitočnú“ než „príjemnú“ a pokladá ju za posvätnú, bohoslužobnú prácu. Klasická antická poézia mu poskytla iba vonkajšiu latinskú formu, duch tejto poézie mu bol úplne cudzí. V úvodoch k ódam pripomína, že sa vo svojich názoroch opiera o autoritu významných autorov a svoje tvrdenia podopiera citátmi mnohých významných teológov. Netají však ani ťažkosti, na ktoré narážal pri skladaní cirkevných hymien a ktoré súviseli s prekrývaním myšlienky s vonkajšou formou a melódiou. Pri skladaní rýmovaných hymien sa podľa svojho vyjadrenia snažil vyhýbať sa elíziam a nečistote, aby sa tým, čo budú hymny spievať, nespôsobovali ťažkosti a aby sa to príjemne počúvalo. No ako sa priznáva, veľakrát narazil na prvú či na druhú spomínanú prekážku.⁷

Jedinou a absolútnou autoritou zostáva pre Tranovského Biblia, ktorá znamenala preňho „*príbeh príbehov*“ (historia historiarum). Z Biblie, ako aj z teologickej literatúry cituje často,

⁵ NOVACKÁ, Mária. Tranovského koncept latinskej duchovnej lyriky v predhovoroch k ódam. In: KOVAČKA, Miloš a Eva, AUGUSTÍNOVÁ eds. *Cithara sanctroum 1636 - 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008, s. 59-64.

⁶ NOVACKÁ, Mária. Tranovského koncept latinskej duchovnej lyriky v predhovoroch k ódam. In: KOVAČKA, Miloš a Eva, AUGUSTÍNOVÁ eds. *Cithara sanctroum 1636 - 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008, s. 59-64.

⁷ NOVACKÁ, Mária. Tranovského koncept latinskej duchovnej lyriky v predhovoroch k ódam. In: KOVAČKA, Miloš a Eva, AUGUSTÍNOVÁ eds. *Cithara sanctroum 1636 - 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008, s. 59-64.

z básnikov (okrem citátov z Q. Horatia a J. Mantuana) menej, aj to len preto, aby mohol s nimi polemizovať.⁸

Juraj Tranovský a Cithara sanctorum v básňach

Vplyv Tranovského spevníka v tvorbe slovenských básnikov možno prirodzene diferencovať do dvoch segmentov. Prvý predstavuje a inherentne v sebe zahŕňa lyrickú tvorbu priamo ovplyvnenú, podmienenú samotným Jurajom Tranovským, či dielom Cithara Sanctorum, čo je v textoch aj explicitne zdôraznené, a druhou skupinou sú básne, ktoré nepriamo, no napokon tiež evidentne (v náznakoch, motívoch a symbolike) vychádzajú z (religiózneho) odkazu Tranovského diela.

V prvej časti štúdie, na konkrétnych prípadoch, uvedieme, ako sa osobnosť Tranovského a jeho diela odrážalo v tvorbe slovenských básnikov v prvej polovici 20. storočia. V tejto súvislosti nemožno opomenúť slovenského básnika, prozaika, redaktora, prekladateľa a evanjelického farára Martina Braxatorisa.

Martin Miloš Braxatoris – Sládkovičov

Narodil sa 2. mája 1863 v Banskej Bystrici, v Radvani a zomrel, ako 71-ročný, 26. augusta 1934 v Senici. Základné vzdelanie získal v rodnej Radvani a ďalej študoval na gymnáziu v Banskej Bystrici (1874 – 1879). Štúdiu teológie sa venoval na lýceu v Bratislave (1882), v Rostocku (1885) a štúdiá ukončil na univerzite v Lipsku (1886 – 1887).

Jeho otec bol významný slovenský básnik Andrej Sládkovič, matka Antónia Júlia rod. Sekovičová, mal dvoch bratov a dve sestry. S manželkou Matildou, rod. Štollmanovou, mal dve dcéry a troch synov. V roku 1887 bol Martin Braxatoris vysvätený za kňaza. Ako kaplán pôsobil u Andreja Seberíniho v Nadlacu (Rumunsko), krátko u Fridricha Baltíka v Liptovskom Mikuláši a Jána Lešku v Brezovej pod Bradlom, od roku 1892 bol evanjelickým farárom v Senici, kde pôsobil až do svojej smrti. Martin Braxatoris-Sládkovičov písal národnú a náboženskú reflexívnu lyriku, žánrové obrázky, kratšiu žánrovú a biblickú epiku, náboženské piesne a kázne. V časti poézie inklinoval k náboženskému didaktizmu, k veršovanej vierouke (Ratoliestky z hory Olivetskej I., II., III.), v epike mu bola vzorom Hviezdoslavova poézia (vplyv Hájnikovej ženy v skladbe Hôr kráska).

Svojou tvorbou podstatne zasiahol do literatúry pre deti, jeho tvorba pre deti rešpektovala záujmy detského čitateľa (Zo života mladých, Drobné kvietka, Vtáci džavot, Hrstka kláskov). Ďalší vývin tejto spisby na Slovensku podnetne ovplyvnil básňami z každodenného života, zaznamenanými hrami a zábavami detí, v ktorých sa vyhýbal didaktickým tendenciám. V humoristickej poézii pre deti staval zväčša na situačnej komike, ktorá tvorila sprievodný text k uverejňovaným ilustráciám.

Venoval sa tiež literatúre pre mládež. V rokoch 1907 - 1914 redigoval Noviny mladých. Ako redaktor tohto literárneho mesačníka podnecoval detských čitateľov k vlastnej tvorbe, z ktorej publikoval ukážky.

Písal prevažne poéziu, ktorú publikoval časopisecky, neskôr v zbierkach. Literárne práce

⁸ NOVACKÁ, Mária. Tranovského koncept latinskej duchovnej lyriky v predhovoroch k ódam. In: KOVAČKA, Miloš a Eva, AUGUSTÍNOVÁ eds. *Cithara sanctorum 1636 - 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008, s. 59-64.

uvverejňoval od roku 1887 v Černokňazníku, Letopise Živeny, Cirkevných listoch a kalendároch. Súbor z časopiseckých prác vydal v troch zväzkoch pod názvom Ratoliestky z hory Olivetskej.

Vydal aj tri zväzky kázni. Bol zostavovateľom Agendy z roku 1922.

Prekladal z ruskej, nemeckej a maďarskej literatúry (Petöfy, Vörösmarty, Arany a i.), väčšina jeho prekladov vyšla v časopisoch (básne Chomiakova, Puškina, Schillera, Goetheho, z ktorého preložil celého Fausta). Knižne vydal preklady z diela Gogoľa, Puškina, Turgeneva, Aksakova, Twaina. V rukopise zanechal alegoricko-symbolické päťdejtvové libreto Esther. Z jeho diela je ešte významná dráma Popelka a z cirkevnej spisby História cirkve evanjelickej a.v. senickej.⁹

V tvorbe Martina Braxatorisa je badateľný vplyv religiozity, ktorú napokon v sebe, a následne vo svojej tvorbe, exponoval nielen ako veriaci človek, no hádam predovšetkým ako evanjelický farár a učenc. Vo vyššie uvedenej selekcii vplyvu Tranovského a Cithary sanctorum na tvorbu slovenských básnikov, možno Braxatorisovu lyriku celkom prirodzene zaradiť do oboch skupín.

Príkladom priamej súvislosti s Tranovským je napokon i rozsiahla poéma, ktorá predstavuje až okázalú adoráciu osobnosti Juraja Tranovského, a ktorá vyšla dva roky po smrti Braxatorisa (1936) v publikácii Tranovského sborník, ktorý redigoval Samuel Št. Osuský.

Na jubileum Tranovského

Ó, vzlietni, Duša, vzlietni na mňa, vzlietni:
daj v rozum blesk, daj v srdce plnosť vatry,
a puto, prst čo v nezruk viaže, pretni,
nech lutna zvučnou, silnou piesňou zjatrí,
veď potrebný tam akord hlučný, vzletný,
kde tomu v počesť pieseň zapieť patrí,
kto piesňou hlučnou sám svet plnil šíry,
čo dedič zlatej Dávidovej lýry.

Vzdor znakom časov zlým, zlovestným – stány
mier rozbil u nás všade, pohľad milý,
veď prisľúbil Boh: Moje ramä chráni,
na márne odznie vztekot zlobnej sily –
nuž z viery mier, ba – čo viac – rozihraný
je vnútorný svet náš, rozšlevelily
sa duše, nimi ruch veselia zneje:
ples v srdciach zbožný, na rtoch epopeje.

Ples vd'achný v srdciach, na rtoch pieseň slávy:

⁹ OSOBNOSTI.SK. 2017. Martin Braxatoris – Sládkovičov. In: *Osobnosti.sk – najvýznamnejšie osobnosti Slovenska* [online]. 2017 [cit. 2017-12-07]. Dostupné na: <https://www.osobnosti.sk/osobnost/martin-braxatoris-sladkovicov-1889>

húf kríža malý, verný takhl'a platí
za pablesk priazne Božej ligotavý,
pred tristoročím nad ním povyliaty,
v nomž, ajhl'a, posol nebeský sa javí,
dar vzácny nesúc v tichosť skrovnej chaty,
dar vzácny, synka premnohosľubného:
hl'a, Múza zbožná ľúba čielko jeho...

Čas plynul, vôd čo prúd, čo vetra vanie;
tu poceloval, tam zas kmásal, boril –
a chlapä rástlo zdarne, požehnane:
Boh dával chlieb mu nebies, pootvoril
vôd živých zdroje pred ním hneď na ráne,
a duša jedla, pila, hlad ved', smäd ved' moril, –
vše sbehlo v nivy dobra, pravdy, krásy
a roľou ducha sbieravalo klasy.

Tak išly časy prospievania vekom,
i umom, v nichž, hl'a, chlapä hľadá, sbiera,
by potom – stanúc celým sa človekom –
muž z plnosti dal. Prv však – aby miera
sa doplnila – z vôle Božej priekom
a strastiam žitia mnohým v zraky ziera:
kde Dávid je, i zlý svet kuje rady –
Aj, kopia Saula – vyhnanstvo – úklady...

Svet zbožných dúm, poryvov blahorodných
vo veľkej duši: čaká dobu svätú
muž hotový už. – Prišla: v časoch vhodných
Božia vkladá v jeho ruku lutnu zlatú:
jak sladko, poryvisto, v prelahodných
znie struna tónoch, v dobu v nemosť jatú –
Aj, nový žalm, aj, dedič Dávidových
strún zlatých, vládca tónov veľkých, nových!

Čo veľké, slávne v duši zbožnej žije,
to všetko, ajhl'a, zlatou strunou zvoní;
hneď zbožné „Kyrie“, hneď harmonie
skvostného „Creda“, – zas sa menia tóny
a „Glorie“ ples v dvere nebies bije;
hneď zasa počuť zalkať strunou stony,
ichž povedomie hriechu z duše ľudí,
zas milosť v Kristu a s ňou pokoj v hrudi.

Ked' ide Pán – tón pevca cestu kliesni;
Pán zrodil sa – hruď pevca plesom horí;
Pán zmiera v mukách – pevec trúchli v tiesni;
Pán z mŕtvych vstáva – triumf hromom borí
sa zo strún, veštiac príchod večnej vesny;
Pán spiecha v nebo – pevec za ním ztúži
i plesá vierou: Kráľ i On a – slúži.

A zasa pozýv v tiché, vážne dielo
pri posvätení, pri znovuzrození;
pod tiažou kríža – čuť zas – rozletelo
sa lkanie strunou, ale vždy v spojení
s dôverou v Boha, jemuž sa zachcelo
ľud pocvičiť svoj v strasti a v súžení,
a ktorý zas po krátkom pocvičení
ston v ples a trýzeň súžob v pokoj mení.

Či vychádzalo slnko a či stálo
nad hlavou, zovúc k pokrytému stolu,
či v čarnej kráse večer zapadalo,
v ňom pevec vždy zrel lásku čiru, holú,
ňouž miluje Boh svet svoj neskonalo:
i siela ráno, o poludní, v mraky
žalm chvály, prosby, lkania nad oblaky.

A bola pieseň vždycky čistá, jasná,
jak horskej vody zdroje kryštálové;
len prosto znela, predsa bola krásna,
od srdca k srdcu išla pohotove - -
Že bola, znela, išla? Reč nečasná!
Ba je a znie a chodí vždycky vnove:
nie v „Knižke“ len, i v srdci, na rtoch nosí
ju vďačný ľud, ňou chlúbi sa, honosí.

Hej, „Knižku“ podal pevec štedrý ľudu,
len „Knižku“, predsa poklad vzácny, veľký –
Ó, koľko práce, bezzištného trudu!
– nu, sladkosť včielky žiada pilnosť včielky. –
Trud mnohých dní, snáď noci tiež bez kľudu,
no aspoň zdarný, požehnaný celky, –
a pokým svet svoj obdiv, vďaku množí,
jak keby čul som: „Ne ja – milosť Boží!“

Dal pevec „Knižku“ len, no čím je ona,

čím ľudu tomu? Vzácnu duše mannou,
útechou v kríži; vzácne služby koná
čo vodič vestou, k spáse vymeranou;
je verným strážcom, hradieb Iliona:
v zmar nosí šípy, úklady tyranov.
V blud, v neveru ľud neupadne verný;
vrah reči darmo sleduje cieľ čierny.

No ľud i váži, ctí si podar taký:
chod' v chyžku: stolom obrus snehobiely
a na ňom „Knižka“, jakby na odznaky
tých darov, čo Boh dušiam v pokrm delí.
A vždycky: svit keď delí nočné mraky,
keď práce spočin, no zvlášť pri nedeli,
nad „Knižkou“ prerád prácne skl'úči ruky a
a vozvých v obeť plynú zbožné zvuky.

Ples vd'ačný v srdciach, na rtoch pieseň slávy:
tak plať, môj ľude, dnes i v každej chvíli
za pablesk priazne Božej ligotavý!
Bud' „Tranoscius“ vždy ti vzácny, milý
jak dosiaľ – hore k nebu srdcia, hlavy:
znej „Hallelujah“ Bohu z plnej sily;
znej pieseň slávy hromom tisíc zvonov:
Bud' oslávený, vládca zbožných tónov!

V tvorbe Braxatorisa však objavíme aj básne, ktoré venoval detskému čitateľovi a taktiež vo veršoch exponuje svoj náboženský, kresťanský duchovný rozmer. Nespomína už priamo Tranovského, ani Citaru, je však zrejmé, že vplyv a poslanstvo Tranovského diela je natrvalo a pevne vrazený do jeho tvorby, ktorá zrejme len odrážala jeho postoje a presvedčenia civilné, či „človečenské“.

Oj, hroby, hroby!

Smutný už, chmúrny podzim vládne —
Hľa obraz, ako hynie, vädne,
čokoľvek zkvitlo v jarnú dobu —
hej, všetko padá v korisť hrobu...

Oj, hroby, hroby, smutné miesta,
k vám vedie neomylná cesta
každého, kto sa z tela zrodil,
čo jak dlho by tu chodil.

Krok každý, každé okamženie
vždy bližšie k vám nás vedie, ženie,
dnes — zajtrá slnko žitia zajde —
každý si pri vás miestko najde.

Oj, hroby, hroby, milé miesta:
tu trnistá sa končí cesta:
tu nieto žiaľov, bôlov ani,
tu zacelujú všetky rany.

Tu prestáva už krivdy sila,
ktorá nás v časnom žití bila:
tu sladký pokoj v strety kynie
tomu, kto v kríži lká a hynie.

Oj, hroby, hroby, milé miesta,
veď tade predsa vedie cesta
v kraj slávy večnej, ju Boh chystá
veriacim v Pána Jezukrista.

Svätá noc

Noc svätá, noc nemá!
Tam v lone Betlema
Matka s pocitom preradostným
bdie nad dieťaťom premilostným —
 Sladko spi si, syn môj!
 Sladko spi si, syn môj!

Noc slávna, noc svätá,
jásotom zaliata!
Anjel k pastierom uspel sa vzniesť
a i radostnú doniesol zvesť:
 Spasiteľ, Kristus je tu!
 Spasiteľ, Kristus je tu!

Noc slávna, noc svätá!
V tváričke Dieťaťa
lásky nesmiernej skveje sa jas:
tu je nášho už spasenia čas —
 Vítaj nám, Spasiteľ náš!
 Vítaj nám, Spasiteľ náš!¹⁰

¹⁰ Báseň vyšla v roku 1921.

Ján Gerči

Ľudový básnik a prozaik a autor divadelných hier Ján Gerči sa na rodil 17. Februára 1909 v Békešskej Čabe, v Maďarsku a zomrel 18. Októbra 1984 v Nových Zámkoch. Po skončení základnej školy pracoval ako robotník. Patrí k najplodnejším ľudovým autorom. Písať začal v roku 1931, najskôr po maďarsky. Niet oblasti kultúrneho a osvetového života v Békešskej Čabe, do ktorej by v 30. a 40. rokoch 20. storočia nezasiahol svojimi nápadmi a tvorivou prácou. S jeho menom sa stretávame vo všetkých časopisoch, ktoré v oblasti B. Čaby vychádzali.

V roku 1947 sa presťahoval na Slovensko. Aj tu pokračoval v osvetovej činnosti. Vydal divadelnú hru v čabianskom nárečí *Vyslúžená žena* (1935), ktorú bratislavskí herci uviedli v rozhlase (1938); samostatnú zbierku básní vlastným nákladom pod názvom *Zornička* (1939). V rukopise zostali jeho ďalšie divadelné hry, filmová poviedka a román.¹¹ Ani tento autor neobišiel Tranovského odkaz a predstavil sa o. i. aj veľavravnou poémou *Tranoscium*, ktorú uverejnili noviny *Evanjelický hlásnik* v roku 1936.

Tranoscium

Tristo rokov minulo sa
Od tých čias, čo cirkev naša
Pozná, šíri a spieva už
Náš predrahý Tranoscium.

Tristokrát ožilo jaro,
Aby svet ten ohrialo.
Ľud plesal v ňom, radoval sa
A spieval z Tranosciuma.

Prišly letá: žatvy daly...
Tak chlieb nový ľudia mali.
Ženci chodili sa k klasom
Klaňať i s Tranosciumom.

Tristo jesení veselých
Uplynulo, keď mladí v nich
Kľakali si pred oltárom
Obdarení Tranosciumom.

Tristo ráz zúrily zimy
Nad kráľmi a chudobnými:
Teplotu a oheň duše

¹¹ SLOVENSKÉ ZAHRANIČIE.sk. 2017. Ján Gerči. In: *Slovenské zahraničie.sk – Portál Slovákov vo svete* [online]. 2017 [cit. 2017-12-07]. Dostupné na: <http://www.slovenskezahranicie.sk/sk/osobnost/150>

Ľud našiel v Tranosciuse.

Starodávna kniha naša
Len dobrého nám prináša.
Hotová je trebárs kedy
Vytrhnúť nás z veľkej biedy.

Osirelých – potešuje,
Nemocnému – lekárom je,
Vedie k ceste – kto zablúdi,
A posilní slabé údy.

Beznádejnému – poradí,
Hriešneho – vierou ohradí,
Cirkev bráni – jak mocný muž
Náš prestarý Tranoscius.

Láskave nás upomína
Na moc nášho Hospodina
I Ježiša Syna jeho
Za Pastiera nám daného.

Ved' len Pán Boh nám zachráni
Tranoscius náš i chrámy
Pred bludárstvom, lžou, neverou,
Skazou a modlárskou vierou.

A pre toto my kresťania
Spievajme až do skonania
Z piesní mužov veľmi slávnych,
Nám v pamäti nesmrteľných!

Chráňme jak z diamanta kus
Náš premilý Tranoscius;
Chráňme ho i pre potomkov,
By žil ďalších tristo rokov!

Uvedené noviny Evanjelický hlásnik v roku 1936 prinieslo ešte niekoľko básní, ktoré priamo oslavujú Tranovského dielo a odkaz. Autormi veršovaných adorácií sú často nie príliš známi literárni tvorcovia, alebo aj úplne neznámi autori. Umelecká, estetická a literárna hodnota niektorých básní je ambivalentná, často sú texty koncipované ako zbožné „lamenty“ a adoračné oslavné variácie. Niektoré z nich uvádzame ako dokumentačný materiál, ktorý potvrdzuje vplyv diela a osobnosti Juraja Tranovského na tvorbu slovenských autorov, v tomto prípade na

začiatku 20. storočia. Mená mnohých autorov spomenutých príležitostných (alebo tiež tzv. „angažovaných“) básní sú prakticky neznáme, alebo známe len v úzkom okruhu čitateľov.

Ondrej Schléger

Tranoscius

Tranoscius – tristoročný!
Oslavuj ho každý cnostný,
oslavuj ho každé srdce,
čo je skrúšené a vrúce,
oslavuj ho každý verný
– tento poklad obľúbený!

Časy, časy, dávne časy,
minuly sa s vami krásy!
Minuly sa do priepasti,
zostaly z nich iba strasti
napísané vzácne slová, –
čo sa Tranoscius volá.

Časy, časy, dávne časy,
minuly sa s vami krásy!
Zostaly z nich iba ctnosti,
čo v Tranosciuse ležia
a verný ľud spevom tešia.

János Szekerka

Na stole

Na stole, obrusem prikrytom
Starý Tranoscius leží.
Obrus dávno mamovka tkaly
Ešte vtedy, keď pätnásť liet maly,
Taký obrus dnes už nerobia,
Kto že by to aj mal robiť?

A ty starý, obitý Tranoscius!
Pamätás toho apovku,
Čo ťa takou láskou pod pazuchou nosili,
Čo cez toľké roky v chráme Božom
Z teba sa vrúcne modlili?
Ó, koľko piesní z teba k nebesám sa blížilo,

Ó koľko slz sa s tebou hojilo, Keď niekto nás na večnosť tu nechal,

Ó, koľko tých chvíľ radostných,
Ó koľko smútkov žalostných
Si prežila s namy, ty stará, prašná kniha!

Oj, vtedy si ešte nebola taká prašná.
Vtedy sa ti ligotali obité boky.
A teraz ich – hrdza má,
Teraz o teba sa nik nestará,
Nik nestará!

Pavel Tomko

K autorom oslavujúcim Citharu, ako aj osobnosť Tranovského vo svojich veršoch sa pridali i evanjelický kňaz a básnik Pavel Tomko, ktorý sa svojho času postavil sa na čelo evanjelickej mládeže na Slovensku, Pozornosť si zasluhuje najmä jeho náboženská spisba na stránkach slovenských, ale aj zahraničných časopisov. Napísal mnohé náboženské piesne, nikdy nezabudol na svoju rodnú Štrbu.

Pavel Tomko sa narodil 26. augusta 1901 v Štrbe a zomrel 29. októbra 1972 v Liptovskom Mikuláši. v rokoch 1920 – 1924 študoval na učiteľskom ústave v Spišskej Novej Vsi. V roku 1925 maturoval na gymnáziu v Levoči. Na Evanjelickej teologickej vysokej škole študoval teológiu a slovanské jazyky a psychológiu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. R. V rokoch 1928 – 1929 pôsobil ako evanjelický kaplán v Liptovskom Mikuláši, v období 1929 – 1954 ako farár vo Východnej a v rokoch 1954 – 1968 vo Švábovciach. Počas vysokoškolských štúdií spoločne s Emilom Boleslavom Lukáčom založili Kuzmányho kruh evanjelických akademikov. V období od 1941 do 1948 bol predsedom Slovenskej evanjelickej mládeže, v rokoch 1932 – 1936 a potom aj v 1943 – 1944 pôsobil ako redaktor Evanjelickej mládeže. V období rokov 1936 – 1945 bol redaktorom Evanjelického posla spod Tatier a v rokoch 1947 – 1948 bol redaktor prílohy Cirkevných listov pre kňazov. Jeho duchovné piesne sú zaradené do Prídavku nových piesní duchovných k Zpěvníku evanjelickému a do Evanjelického spevníka (1991). Výber z jeho poézie vyšiel pod názvom Rodné hrudy (1991). V rukopise ostala jeho práca Nábožensko-filozofický svetonázor Hviezdoslava a Autobiografia.¹²

K jubileu Cithary sanctorum

Už po tretí raz sišla priadza času,
s večnosti krosná, pásmom storočí,
čo pieseň naša zbožná šľahla žriedlom
jak vyvieračka z Tatier úbočí –
Už tristo rokov, čo muž, pevec Boží
tu v Mikuláši struny Citary

¹² MAŤOVČÍK, Augustín, CABADAJ, Peter a PARENÍČKA, Pavol. *Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia*. Martin: Slovenská národná knižnica; Bratislava: Literárne informačné centrum, 2008, s. 496.

ku piesni svätej zladil, Božej piesni,
by večne znela zvukom fanfáry.

On, Tranovský náš, martýr, sluha Pánov,
sem uchýlil sa – Boží pokyn v tom –
by plodom svojím obohatil nivu
jak zošľachtený, presadený strom;
sem prišiel skúškou žitia umorený,
no, duša jeho, piesni plná chvoj,
pre otcov našich pokrm duše pravý,
pre zápas tvrdý vyskúšaná zbroj.

A piesne jeho, Kancionál drahý,
zvlažily múzu prúdom jarných vôd
a semä Božej sejby rástlo v dušiach
i vzišlo klasom hojných do úrod, –
v chalúpkach tesných, chrámoch vymodlených,
i v zarúbaných skrýšach tajných brál,
tam všade pieseň Tranoscia znela,
by ľud Boží ňou žil, sa zohrieval.

V polárnej noci ona zorou bola
a v rokoch žízne rosou ovlahy,
jak v púšti studne v Elim na oáze,
tak dodávala sily, odvahy. –
Keď Sion v mukách hynul sužovaný
a hradby Božie stály v útoku,
ó, vtedy pieseň utešením bola
a zbraňou slečnou v zlobnom úskoku.

V tých piesňach cirkev naša i náš národ
obišiel púšťou cez tristo liet,
šiel kalváriou, púšťou nehostinnou,
– snáď ceste tejto v svete páru niet. –
V tých piesňach vylkal svoje túžby, žiale,
vymodlil s neba milosť, žehnanie,
v dôvere išiel, že Boh dobrotivý
v zem zasľúbenú raz ho zovanie.

A pri tých piesňach, speve chorálovom
i my sme rástli doma, vo chráme,
v nich velebili Boha najvyššieho,
prosiac o milosť – často klesáme;
my v nich učili sa jak veriť teba,

jak dôverovať, niešť kríž v ťažký deň,
kde sny nádeje, prístav tíšín kde je,
kde cesta naša, svetla pochodeň.

Náš Tranoscius, kniha tristoročná,
ohnivo zlaté, vetví našich väz,
čo spája svetom roztratené sbory,
čo v sväzok dietok Božích viaže nás...
Tá kniha drahá, otcov testament,
dar neba, krvou, slzou skropená,
dnes jubiluje – v plese jubiluje
a my skladáme hold jej do vena!

A Ty, pevče náš, pevče zlatoústý,
čo u nôh Pána peješ k oslave,
i Tebe veniec kvetov nezábudky
kladieme vd'áčne na hrob – po práve.
Boh k nám Ťa poslal, by si pieseň svätých
tu poklad odkryl čistej poezie.
My vd'áčime Ti, k nebu vešť Ti speje,
že harfa Tvoja, pieseň Tvoja – žije!

K jubileu Tranovského (pieseň)

Nápev: K horám patřím já vesele

K Tebe, Bože, k Tvojmu trónu
upierame zraky
s plným srdcom vd'aky;
Ty si v dobách krušných, ťažkých
neopustil Sion svoj
i keď zúril krutý boj.

Ľudu svojmu súženému
dal si Tranovského
muža kýženého,
by, jak Dávid dávno, harfu
k piesni zbožnej naladil
a ňou cirkev veľadil.

Piesne jeho, Tvoje dary
poklad neprebraný,
poklad milovaný;

predkovia v tých skvostoch viery
Teba oslavovali
smilovanie hľadali.

A pri piesňach, knihe svätej,
čo si v ňom k pastve dal,
každý z nás mnoho vzal;
na tej pastve prebohatej
i my duše kyprili,
Pane Bože premilý.

Vzdávame Ti, Bože, vďaku,
za dar neskonalý,
ach, my hriešni, malí...
Ráč žehnať v ňom nám, potomkom,
žehnávať v každom čase,
Bože, všetkým ku spáse.

Pamiatke Tranovského

Ó, pevče božských hymien, zlatých spevov,
Ty „Luther poľský“, naskrz boží sluha,
čo posiaľ nikto neprevýšil spev tvoj,
čo posiaľ nemáš, jak ty bol si, druha...
Ty, pevče, božským zdrojom napájaný
a manou neba živý púšťou žitia,
my dneska znovu spomíname si ťa,
ach, srdcia toľko úcty, vďaky cítia!...

Už jazdci diví, apokalyptickí
tepali nivu ohňom pustošenia,
už obzor blčal, už prach víril dusný,
keď ty si začal dielo vytúženia...
Už vtedy pravde slúžiť bolo hriechom
a kto nezaprel, musel svetom hnaný, –
i ty si musel, – a Boh k nám ťa poslal
a príchod tvoj k nám, hľa, jak požehnaný!!

Pod Tatry ku nám, sem si došiel drahý,
so srdcom zbožným, piesňou zakríknutou
a struny tvoje tu sa rozzvučaly,
sad zjasal ružou samou, zakvitnutou...!
Ak predtým pusto, teraz pieseň zbožná

zavznela chrámom, skrýšou v rode našom,
Ty dal si v ruku ľudu nášmu pieseň,
zbraň najsúcejšiu v boji s‘ satanášom. –

Tie piesne tvoje, plné živej viery,
pokory, lásky, plné lieku v križi,
nádeje poklad pre každého v svete,
kto v boji stojí, ku koncu sa blíži; –
Tie piesne tvoje, zbraňou predkom boly,
hradbami cirkve, najistejším štítom, ...
i nám sú nimi a dá Boh i budú,
veď srástly v jedno s cirkvi našej bytom...!

Pevče náš drahý, pevče božskej harfy!
od smrti tvojej tristo liet nás delí,
lež nezomrel si, k veršom tvojich piesní
my schádzame sa v sviatok, po nedeli,...
vyhnancom bol si, mučeníkom viery
a kosti tvoje dosiaľ nie sú doma, –
v zajatí prach tvoj stlieva ... no, ty žiješ,
hľa, pieseň tvoja večne zneje rtoma...!

Je zrejmé, že žáner duchovnej piesne, ktorý dominuje Tranovským zozbieranému evanjelickému spevníku *Cithara sanctorum* ovplyvnila aj mnohé iné žáne literatúry. Ako proklamuje Vráblová,¹³ protestantská teológia dala duchovnému spevu novú platformu. „Duchovný spev sa začal realizovať v rámci otvoreného systému. Cirkevná pieseň sa stala súčasťou liturgie. Evanjelická cirkevná pieseň plnila ako žáner niekoľko funkcií. Ako chválospev mala funkciu oslavnú, stala sa teda priamou zložkou liturgickej oslavy Boha. Mohla substituovať iné liturgické zložky (napríklad modlitbu, homíliu).“¹⁴ Cirkevná pieseň sa teda používala ako prostriedok na šírenie náboženského vzdelávania a pastoraácie veriacich (pastoračná a edukačná funkcia), no najbližším literárnym náboženským žáňrom k cirkevnej piesni bola modlitba. K funkčnému, formovému i výrazovému ovplyvneniu medzi obidvoma žáňrami dochádzalo na úrovni literárneho i mimo literárneho kontextu.¹⁵ Duchovné piesne tvoria relevantný a dôležitý inšpiračný zdroj i v tvorbe básnikov 20. storočia. Slovenská moderna a jej tvorba na prelome 19. a 20. storočia, no najmä v prvej polovici 20.

¹³ VRÁBLOVÁ, Timotea. Vzťah cirkevnej piesni *Cithary Sanctorum* k iným žáňrom náboženskej literatúry. In: KOVAČKA, Miloš a Eva AUGUSTÍNOVÁ eds. *Cithara sanctroum 1636 - 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008.

¹⁴ VRÁBLOVÁ, Timotea. Vzťah cirkevnej piesni *Cithary Sanctorum* k iným žáňrom náboženskej literatúry. In: KOVAČKA, Miloš a Eva AUGUSTÍNOVÁ eds. *Cithara sanctroum 1636 - 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008.

¹⁵ VRÁBLOVÁ, Timotea. Vzťah cirkevnej piesni *Cithary Sanctorum* k iným žáňrom náboženskej literatúry. In: KOVAČKA, Miloš a Eva AUGUSTÍNOVÁ eds. *Cithara sanctroum 1636 - 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008.

storočia, je toho exemplárnym príkladom. Celá jedna generácia výrazných básnických osobností evanjelického okruhu (Krasko, Jesenský, Gall, Roy a i.) potvrdzuje svoje previazanie s fenoménom duchovnej piesne a jej „otcom“ Jurajom Tranovským. Slovenskej moderne a jej previazanosti na dedičstvo evanjelických duchovných piesní sa budeme venovať v nasledujúcom pokračovaní našej štúdie.

Zoznam bibliografických odkazov

- BRAXATORIS, Martin. *Zo života malých*. Praha: Česká grafická unie 1921. 30 s.
- BRAXATORIS, Martin. Na jubileum Tranovského. In: *Tranovského sborník*. Ed. Samuel Št. Osuský. V Liptovskom Sv. Mikuláši: Nákladom Vydavateľského a kníhkupeckého účasť Spolku Transcius, 1936, s. 8-11.
- GERČI, Ján. Transcius. In: *Evanjelický hlásnik*. 1936, roč. 6, č. 8. s. 1-2.
- KLIMEKOVÁ, Agáta. Vydania Cithary sanctorum v 18. storočí. In: KOVAČKA, Miloš a Eva, AUGUSTÍNOVÁ eds. *Cithara sanctorum 1636 - 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008, s. 204-209.
- MAŤOVČÍK, Augustín, CABADAJ, Peter a PARENÍČKA, Pavol. *Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia*. Martin: Slovenská národná knižnica; Bratislava: Literárne informačné centrum, 2008, s. 496.
- NÁBOŽENSKÉ SPEVNÍKY. In: *Digitálna knižnica a digitálny archív* [online]. 2013 [cit. 2017-12-07]. Dostupné na: <http://dikda.eu/nabozenske-spevniky/>
- NOVACKÁ, Mária. Tranovského koncept latinskej duchovnej lyriky v predhovoroch k ódam. In: KOVAČKA, Miloš a Eva, AUGUSTÍNOVÁ eds. *Cithara sanctorum 1636 - 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008, s. 59-64.
- OSOBNOSTI.SK. 2017. Martin Braxatoris – Sládkovičov. In: *Osobnosti.sk – najvýznamnejšie osobnosti Slovenska* [online]. 2017 [cit. 2017-12-07]. Dostupné na: <https://www.osobnosti.sk/osobnost/martin-braxatoris-sladkovicov-1889>
- SCHLÉGER, Ondrej. Transcius. In: *Evanjelický hlásnik*, 1936, roč. 6, č. 7. s. 8.
- SLOVENSKÉ ZAHRANIČIE.SK. 2017. Ján Gerči. In: *Slovenské zahraničie.sk – Portál Slovákov vo svete* [online]. 2017 [cit. 2017-12-07]. Dostupné na: <http://www.slovenskezahranicie.sk/sk/osobnost/150>
- SZEKERKA, János. Na stole. In: *Evanjelický hlásnik*, 1936, roč. 6, č. 4. s. 7.
- TOMKO, Pavel. K jubileu Tranovského (pieseň). Nápev: K horám patřím já vesele. In: *Tranovský evanjelický kalendár na r. 1936*. V Liptovskom Svätom Mikuláši : Nákladom vydavateľského a kníhkupeckého účasť Spolku „Transcius“, 1936, s. 146.
- TOMKO, Pavel. Pamiatke Tranovského. In: *Tranovský evanjelický kalendár na r. 1936*. V Liptovskom Svätom Mikuláši : Nákladom vydavateľského a kníhkupeckého účasť Spolku „Transcius“, 1936, s. 146.
- TOMKO, Pavel. K jubileu Cithary sanctorum. In: *Tranovského jubilejné slávnosti*. Liptovský Svätý Mikuláš: Transcius, 1937. s. 105-106.
- VRÁBLOVÁ, Timotea. Vzťah cirkevnej piesni Cithary Sanctorum k iným žánrom náboženskej literatúry. In: KOVAČKA, Miloš a Eva AUGUSTÍNOVÁ eds. *Cithara sanctorum 1636 - 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008.